

A JELENTŐS PIACI ERŐ JOGINTÉZMÉNYE A VILLAMOSENERGIA-PIAC SZABÁLYOZÁSÁBAN – JOGALKOTÓI ÖNELLENTMONDÁS

A tanulmány a közelmúltban a villamosenergia-ipari szabályozásba bevezetett jelentős piaci erő jogintézményét (JPE) elemzi, kitérve annak eredetére, jogpolitikai indokaira és szabályozási részleteire. Ez a szabályozási megoldás az elektronikus hírközlésből került át az energetikába. Első lépésben a szerző megvizsgálja, hogy mi indokolta a jelentős piaci erő jogintézményének bevezetését az elektronikus hírközlés szabályozásába. Ezt követően elemzi a nagykereskedelmi erőfölény problémáját a magyar és az európai villamosenergia-iparágban, valamint ismerteti a jelentős piaci erő jogintézményének hatályos ágazati szabályozását. A harmadik gondolati egységben összeveti az elektronikus hírközlés és a villamosenergia-iparág jellemzőit annak megállapítása érdekében, hogy vajon ez utóbbi esetében is fennállnak-e azok a szempontok és feltételek, amelyek e jogintézmény bevezetését az elektronikus hírközlés terén indokolták tették. A következtetésekben a szerző rámutat azokra a jogalkotói önellementmondásokra, amelyekre e jogintézmény energetikai bevezetése rávilágít.

Magyarország egyedülálló módon vezette be a magyar energetikai szabályozásba a jelentős piaci erő jogintézményét (továbbiakban: JPE). Ez utóbbi egy sajátos, *ex ante* beavatkozáson alapuló szabályozási módszert jelent, amelyet ez idáig csak az elektronikus hírközlésben alkalmaztak.¹ A sort a villamos energiáról szóló új, 2007. évi LXXXVI. törvény (Vet.) nyitotta, majd szinte tökéletesen ugyanezt a modellt alkalmazta a földgázellátásról szóló új, 2008. évi XL. törvény (Get.).² A JPE fogalmát a magyar jogalkotó az elektronikus hírközlés szabályozásától vette kölcsön, azonban ebből a megoldásból, Magyarország kivételével, az Európai Unió többi 26 tagállama közül egyik sem kért. Már emiatt is óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy

.....
¹ Bár a jelentős piaci erő egyben közgazdasági fogalom is, és ennek a közgazdasági problémának a kezelésére általában véve számos szabályozói módszer áll rendelkezésre, a jelen tanulmány során a jelentős piaci erő kifejezést a fenti sajátos szabályozói módszernek a megjelölésére használja.

² A Get. jelentős piaci erővel kapcsolatos szabályai 2009. július 1-jén lépnek hatályba. Lásd 147. paragrafus 6. bekezdés.

vajon indokolt-e az energetikai szektor egyes versenyproblémáinak illetén kezelése; vagyis: pionírokként ugrottunk-e ki a világ élmezőnye elé, vagy egyszerűen csak utat tévesztettünk?

E tanulmány célja ennek a problémakörnek a vizsgálata a következő szerkezetben. Első lépésben a JPE jogintézményének elektronikus hírközlési bevezetését, működését és jogpolitikai céljait elemzi, ezzel ismertetve azt a szabályozási technikát, amelynek energetikai bevezetésére sor került. Ezt követi annak a piaci problémának a tárgyalása, amely a JPE energetikai meghonosításának miértjét adja, azonosítva a nagykereskedelmi erőfölény által a magyar és az európai villamosenergia-iparban okozott versenyaggályokat. A JPE energetikai bevezetésének, illetve indokoltságának általános vizsgálata ellenére harmadik lépésben elengedhetetlen röviden összefoglalni a JPE villamosenergia-ipari szabályozása által megcélzott versenyproblémákat, a Vet. és annak végrehajtási rendeletében található szabályokat és a villamosenergia-iparra vonatkozó eddig meghozott határozatokat, valamint utalni kell a Get. hasonló rendelkezéseire. Negyedik lépés az elektronikus hírközlés és a villamosenergia-iparág jellemzőinek összevetése, valamint annak vizsgálata, hogy a JPE elektronikus hírközlési jogintézménye mennyiben alkalmazható a villamosenergia-piacon, illetve mi a különbség a két iparág között a fenti szempontból. A tanulmány a kritikai következtetések összefoglalásával zárul.

A JPE jogintézményének villamosenergia-piaci bevezetése, bár a jogalkotó által ebben a keretben megcélzott versenyproblémák kétségtelenül valóságosak, indokolatlan; amennyire működik a JPE jogintézménye az elektronikus hírközlésben, annyira tudathasadásos a hatályos szabályozás megközelítése. Nem arról van szó, hogy maga a megcélzott probléma ne létezne, vagy ne igényelne *ex ante* szabályozói kezelést, éppen ellenkezőleg: a hatályos JPE-szabályozás túlbonyolított és fölösleges, ezért módosításra szorul. A villamosenergia-iparágban a verseny piac kialakulásának feltételei ismertek, azok megteremtése azonban rövid és rövid-közép távon nem a piac szerves fejlődésétől (új piacra lépés), hanem nagyrészt állami döntésektől (korábbi inkumbens szereplő erőfölényének feloldása) várható. Emellett hiányoznak azok a jellemzők, amelyek a JPE-szabályozást az elektronikus hírközlés esetén indokoltá tették: nem beszélhetünk nagyszámú érintett piac szövevényes rendszeréről, nem tapasztalható technológia által determinált, dinamikus fejlődés, a JPE-szabályozás csak a villamosenergia-iparág nem hálózatos szegmenseire korlátozódik stb. Az energetika a hálózat természetes monopólium jellegéből indul ki, és azt ennek megfelelően szabályozza; a JPE-szabályozás az energetikai termék (villamos energia, földgázmolekula) piacaira korlátozódik, amelyek azonban nem hálózatos szegmensek.

MI INDOKOLTA A JELENTŐS PIACI ERŐ JOGINTÉZMÉNYÉNEK BEVEZETÉSÉT AZ ELEKTRONIKUS HÍRKÖZLÉSBEN?

A következő fejezet vázaltszerűen bemutatja az elektronikus hírközlés jelentős piaci erő (JPE) szerinti szabályozásának logikáját, valamint e szabályozási módszer szempontjait. A fő kérdés természetesen az, hogy vajon fennállnak-e azok a feltételek, amelyek a jelentős piaci erő jogintézményének bevezetését mint szabályozási megoldást az elektronikus hírközlésben indokolták és indokolják.

A jelentős piaci erő elektronikus hírközlési szabályozásának váza

Az elektronikus hírközlésben a JPE jogintézménye a következő menetben érvényesül: az ágazati hatóság³ meghatározza az adott iparágban az érintett piacokat, megvizsgálja azokat, és szükség esetén azonosítja azokat a vállalkozásokat, amelyek a vizsgált piacon erőfölénnyel rendelkeznek, és rájuk vonatkozóan előzetesen (*ex ante*) kötelezettségeket szab ki. A jelentős piaci erejű vállalkozások azonosítása történhet normatív módon (adott piaci részesedés jogszabályi meghatározásával) vagy piacelemzés alapján (ez utóbbi esetben a hatóságnak széles körű mérlegelést kell végeznie).

A JPE jogintézménye az elektronikus hírközlésben az ágazati szabályozás emblematisztikus elemévé vált. Ennek a szabályozói megoldásnak az indokát az adta, hogy az utólagos beavatkozásokon alapuló általános versenyjog ebben a szektorban nem képes hatékonyan kezelni a jelentős piaci erő által felvetett versenyproblémákat (*De Streel* [2003] 535. o.).⁴ Az elektronikus hírközlés (avagy korhűen: távközlés) 1998-as szabályozási csomagja mechanikus mértéket vezetett be: főszabály szerint 25 százalék vagy afeletti piaci részesedésben állapította meg a jelentős piaci erőt, amitől való eltérést kivételes körülmények esetén lehetővé tett. Tekintettel a korábbi inkumbensek vitathatatlan piaci dominanciájára, egy ennél összetettebb vizsgálat alkalmazása teljesen szükségtelen volt.

Tekintettel azonban a piacnyitás sikereire, valamint arra, hogy megjelentek az első repedések a korábbi inkumbensek erőfölényes pozícióin, a 2003. évi szabályozási csomag már a teljes piacelemzés mellett foglalt állást a szabályozói beavatkozás során, és versenyjogi elveken alapuló JPE-szabályozást vezetett be, amely gyakorlatilag átvette a közösségi versenyjog erőfölény-fogalmát.⁵ Ebben a helyzetben az új

³ Vagy az ilyen hatáskörökkel rendelkező versenyhatóság, amennyiben az adott tagállam joga így rendelkezik.

⁴ Annak empirikus alátámasztására, hogy az általános versenyjog nem elegendő az elektronikus hírközlésben a szűk keresztmetszetek és a jelentős piaci erő által felvetett problémák kezelésére, lásd Új-Zéland példáját az 1980-as évek végén (*Geradin* [2006] 7. o.).

⁵ Természetesen vannak eltérések a versenyjog erőfölény- és az elektronikus hírközlési ágazati szabályozás JPE-fogalma között: az előbbi egy konkrét magatartás, illetve helyzet vonatkozásában

JPE-szabályozás költségeit a részletes piacelemzéssel járó költségek jelentik, míg annak haszna azoknak a károknak a megelőzéséből áll, amelyek akkor merülnek fel, ha piaci erővel nem rendelkező vállalkozásokra (szabályozói) többletkötelezettségeket telepítünk, ezáltal versenyhátrányt okozva a számukra.

A JPE-eljárás három szakaszból áll (*Keretirányelv* [2002], *De Stree* [2003] 536–537. o., *Farr–Oakle* [2006] 96–115. o.):

1. érintett piacok meghatározása (*Bizottság ajánlása* [2007]),
2. annak vizsgálata, hogy adott piacon a verseny kellően hatékony-e, ami egyben egy vagy több jelentős piaci erejű vállalkozás azonosítását jelenti a piacon (feltéve, hogy a verseny nem kellően hatékony) (*Commission guidelines* [2002] 20. bekezdés.),⁶
3. kötelezettségek kiszabása a jelentős piaci erejű vállalkozásra vagy vállalkozásokra *Hozzáférési irányelv* [2002] 8–13. cikk; *Egyetemes szolgáltatási irányelv* [2002] 17–19. cikk).

A Bizottság eredetileg 18 olyan árupiacot határozott meg, ahol versenyproblémák merülhetnek fel, és amelyek elemzése ebből következően indokolt (*Commission Recommendation...* [2003]); ezt a számot azonban a közelmúltban hétre csökkentette (*Bizottság ajánlása* [2007]), ami már önmagában a piacnyitás előrehaladásáról árulkodik. Emellett a tagállami szabályozó hatóságok rendszeresen felülvizsgálják a piac korábbi értékelését, azaz megismétlik a piacelemzést, és szükség esetén visszavonják a JPE-minősítést, vagy azt megtartva, a meglévő, de csökkent mértékű jelentős piaci erőhöz mérten arányos kötelezettségeket szabnak ki.

A kiszabható kötelezettségek különbözők lehetnek. A *Hozzáférési irányelv* [2002] 9–13. cikke a nagykereskedelmi piacokra vonatkozóan a következő kiszabható kötelezettségeket határozza meg: átláthatóságra vonatkozó kötelezettség, megkülönböztetésmentességre vonatkozó kötelezettség, a számviteli szétválasztásra vonatkozó kötelezettség, a meghatározott hálózati eszközökhöz való hozzáférésnek és azok használatának a lehetővé tételére vonatkozó kötelezettség, árellenőrzési és költségszámítási kötelezettség. Az *Egyetemes szolgáltatási irányelv* [2002] 17–19. cikke a kiskereskedelmi piacokra vonatkozóan a következő kiszabható kötelezettségeket határozza meg: a kiskereskedelmi szolgáltatásokra vonatkozó szabályozó intézkedések, a bérelt vonalak minimális készletére vonatkozó szabályozó intézkedések, közvetítőválasztás és közvetítő-előválasztás.

A kiszabott kötelezettségek nagyrészt három csoportba sorolhatók. Egyrészt, lehetnek a versenyjog által az erőfölényes cégekkel szemben állított követelmények

.....
vizsgálja az erőfölény fennállását, míg az utóbbi általánosságban; az előbbi vizsgálata visszamenőleges, míg az utóbbié prospektív.

⁶ Az érintett piac elemzésének előre tekintőnek kell lennie: a tagállami szabályozó hatóságnak vizsgálnia kell, hogy várható-e a verseny piac kialakulása, illetve tartósnak tekinthető-e a verseny hiánya.

tükörképei; ilyenkor az ágazati szabályozás nem megy tovább, mint az általános versenyjog, azonban a jelentős piaci erejű vállalkozás azonosításával, illetve a konkrét kötelezettségek kiszabásával egyértelmű helyzetet teremt. Másrészt, bizonyos kötelezettségek túlmennek az általános versenyjogon: a piacnyitás, illetve annak felgyorsítása érdekében olyan kötelezettségeket is kiszabhatnak, amelyek a jelentős piaci erejű vállalkozást az általános versenyjog alapján nem terhelik. A kötelezettségek harmadik köre járulékos jellegű: azt a célt szolgálják, hogy mind az általános, mind az ágazati versenyszabályok könnyebben ellenőrizhetők, az esetleges jogsértések könnyebben bizonyíthatók legyenek.

A JPE jogintézményének lényegi eleme annak absztrakt jellege: nagyszámú érintett piacra és viszonylag hosszú időszakra vonatkozóan úgy határozza meg a hatósági beavatkozás keretrendszerét, hogy a hatóság képes legyen az esetleges piaci és technológiai körülmények változásához saját beavatkozását hozzáigazítani, méghozzá úgy, hogy az előre meghatározott kereten belül maradjon; a piac szerves változásai nem teszik szükségessé a szabályozási keret megváltoztatását, mivel a szabályozás kifejezetten számol az előre nem látható, csupán a piaci események folyamatos követésével megismerhető változásokkal, így azzal, hogy a korábbi inkumbens piaci részesedése csökkenni fog, növekszik egyes termékek között a helyettesíthetőség, új technológiai megoldások felgyorsítják a piacra lépést stb.

Milyen szempontokat szolgált a JPE jogintézményének bevezetése az elektronikus hírközlésben?

A JPE-szabályozás kialakítását az elmondottak alapján a következők vezérelték.⁷

- *A szabályozás rugalmassága*: a versenyjogi elemzés bevezetésének az volt a nyilvánvaló indoka, hogy a jelentős piaci erő azonosítása és az ebből következő kötelezettségek kiszabása megfeleljen a piaci realitásoknak, valamint kövesse azokat (tekintetbe véve, hogy az elektronikus hírközlés technológiai és piaci körülményei előre nem látható módon és intenzitással változnak) (Lásd *Keretirányelv* [2002] preambulum 25. és 27. bekezdés.)
- *Jogbiztonság*: a szabályozás rugalmasságát azonban olyan módon kellett megvalósítani, hogy a jogbiztonság elve ne sérüljön – egyértelművé kellett tenni, hogy mikor kerül sor többletkötelezettségekkel járó JPE-ként történő azonosításra, mikor szűnik meg ez az aszimmetrikus szabályozást kiváltó rezsim, vagyis a szabá-

⁷ A JPE jogintézményének szempontjaival kapcsolatban általánosságban lásd *De Stree* [2003] 536. o.; *Nikolinakos* [2006] 263–267. o.; *Tóth* [2008]. A korábbi, 25 százalékos piaci részesedésen alapuló teszt kritikáját, amiért az rugalmatlan és nem felel meg a piaci realitásoknak lásd *Tarrant* [2000] 320–321. o.

lyozottak számára nyilvánvaló módon a szabályozásba bele kellett kódolni magának a rendszernek az önmegsemmisítését is.

- *Európai megközelítés egységessége*: biztosítani kellett, hogy a JPE intézményének jogalkalmazása mindegyik tagállamban azonos keretek között valósuljon meg.
- *Szabályozás fokozatos visszavonulása*: a szektorális szabályozás hangsúlyozottan átmeneti jellegű, és működő verseny esetén alkalmazása kifejezetten káros – biztosítani kellett tehát a jelentős piaci erejű vállalkozások többletkötelezettségeinek azonnali visszavonását, amint az adott vállalkozás jelentős piaci ereje megszűnik.

A szabályozásnak tehát úgy kellett előreláthatónak (jogbiztonság) és realistának (rugalmasság) lennie, hogy a piac és a technológia változásai távolról sem voltak előre láthatók. A jogszabályi szintű szabályozás nem képes követni az elektronikus hírközlési iparág változásait: egyrészt, a jogalkotás túl lassú ahhoz, hogy felvegye az elektronikus hírközlés fejlődésének ritmusát; másrészt, jelentős információs problémát jelent, hogy a szabályozás módosítását szükségessé tevő technológiai és piaci változások megismerése csak a piac részletes elemzése alapján lehetséges; márpedig a számos piacra kiterjedő részletes piacelemzés a jogalkotótól nem követelhető meg. Ennek következtében a közösségi jogalkotó létrehozott egy általános szabályozási keretet, amely általánosságban meghatározza a JPE-szabályozás szempontjait és céljait, míg az összes többi kérdést a szabályozó hatóságok hatáskörébe utalta. Ez utóbbiak tevékenységük során pedig nemcsak jogalkalmazást, hanem szabályalkotást is végeznek. A szabályozó hatóságokon pedig e tekintetben nemcsak a tagállami hatóságokat kell érteni, hanem a Bizottságot is, hiszen a jogszabályi keret mellett számos kérdést a Bizottság „puha jogi” instrumentumokkal (közlemény, ajánlás) rendezett.

A fentiek mellett nagyon fontos kiemelnünk, hogy a JPE-szabályozási módszerének célja a verseny előmozdítása, valamint kialakulásának elősegítése. Bár a JPE-szabályozás nem szüli meg a versenyt, azonban kiváló bábája a verseny születésének. A JPE-szabályozás önmagában kétségtelenül nem teremti meg a versenyt – azt ugyanis az új piacra lépők, valamint a technológiai fejlődés által lehetővé tett helyettesíthetőség teremti meg –, de versenybarát, célja a verseny kialakulásának megkönnyítése, elősegítése. Ez a versenybarát, prokompetitív megközelítés adja a JPE-szabályozás lényegi feladatát, ennyiben tehát különbözik a hagyományos monopóliumszabályozástól.

A NAGYKERESKEDELMI ERŐFŐLÉNY PROBLÉMÁJA A MAGYAR ÉS AZ EURÓPAI VILLAMOSENERGIA-IPARÁGBAN

A magyar villamosenergia-piacnak számos strukturális hiányossága szab gátat a versenyszerkezet kialakulásának. A kérdéssel kapcsolatban több alapos elemzés született,⁸ amelyek egyaránt rámutatnak arra, hogy a piacnyitás sikertelensége elsősorban a Magyar Villamos Művek Zrt. (továbbiakban: MVM) termelői-nagykereskedelmi piacon érvényesülő jelentős piaci erejének köszönhető. Tényleges megoldást elsősorban a hosszú távú kapacitáslekötési és energiavásárlási megállapodások (rövidítve htm-ek)⁹ megszüntetése (ez 2008. december 31-ével megtörtént)¹⁰ és az importnak a – határkeresztező kapacitáshoz való hozzáférés megkönnyítésével és bővítésével történő – kiszélesítése jelent.

A magas piaci koncentráció a villamos energia nagykereskedelmi piacán egyáltalán nem új keletű probléma. Az Európai Bizottság ágazati vizsgálatának jelentése kifejezetten említi a villamosenergia-piac problémái között (*Bizottság Közleménye* [2006] 4–5. bekezdés), és az új villamosenergia-piaci szabályozási csomag hatástanulmánya (*Commission staff working document* [2007]) is egyértelműen utal erre.¹¹ Számos tagállamban a korábbi inkumbens vállalatok magas piaci részesedése

⁸ A Gazdasági Versenyhivatal 2006-ban folytatott le ágazati vizsgálatot a villamosenergia-piacon. Lásd GVH [2006]. A magyar kormány 2008 elején három szakértői anyag készítésére adott mandátumot a Gazdasági Versenyhivatal, a Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont és a Magyar Energia Hivatal részére; a három szakértői anyag elérhető: http://www.kormanyoszovivo.hu/page/mvm_hatter?lang=hu.

⁹ A hosszú távú kapacitáslekötési és energiavásárlási megállapodások nagy része a villamosenergia-ipar 1990-es évek közepén végbennt privatizációjára nyúlik vissza; az erőműszektorba befektető külföldi energiapari társaságok a htm-ek fejében vállalták a magyar erőműpark fejlesztését. Az erőművek és az MVM között létrejött htm-ek időtartama erőművenként változó volt (2010 és 2024 között jártak volna le).

¹⁰ A hosszú távú kapacitáslekötési és energiavásárlási megállapodásokat a Bizottság a közösségi joggal ellentétesnek találta. Lásd IP/08/850, 2008. június 4.; C 41/2005. sz. ügy. Ennek megfelelően, a magyar jogalkotó azokat megszüntette. Lásd 2008. évi LXX. törvény a villamos energiával összefüggő egyes kérdésekről.

¹¹ Érdemes idézni a hatástanulmány vonatkozó részét: „Although the measures taken so far to mitigate these problems have had a positive impact, they have proved insufficient. There are signs that the continuous persistence of dominant positions in wholesale and retail markets is leading some Member States to impose generalised caps on electricity and gas prices. Depending on the level at which such price caps are set, they can prevent the Internal Energy Market from functioning and suppress price signals that new capacity is needed, thus exacerbating the problem of underinvestment. Although significant progress has been made, status quo is not an option. Already, the shortcomings identified by the Commission, both in the implementation of current legislation and in competition law, are impeding the positive effects of liberalisation. The EU internal market does not truly exist yet and each ministry, national energy regulator and competition authority continues to act without taking into account the EU common interests. In some cases, this may lead to disproportionate advantage for “national champions” in the name of security of supply’s objectives.” (*Commission staff working document* [2007] 15. o.)

erőfölényes helyzetre utal,¹² bár a 80 százalékot elérő részesedés így is ritka. Ennek ellenére a közösségi szabályozás a villamos energia „termékek” piacait alkalmasnak tekinti a versenyre,¹³ szemben a „szállítás” (hálózat) természetes monopóliummal fémjelzett piacaival. Ezért az infrastruktúra tekintetében bevezetett szigorú szabályozás mellett – amely a hálózatot természetes monopóliumnak tekinti, és ekként szabályozza –, a „termék” piacait az általános versenyjog körében hagyja, ágazati szabályokat e téren nem vezet be.¹⁴

Több szerző kritizálja ezt a helyzetet, rámutatva arra, hogy az utólagos beavatkozásra épülő általános versenyjog nem képes kezelni a „termék” piacainak problémáit,¹⁵ és ezért *ex ante* beavatkozásra lenne szükség.¹⁶ Ugyanakkor az Európai Unióban bátortalan példákat is alig találunk ilyen beavatkozásra vagy olyan árszabályozásra, amely a nagykereskedelemre vagy a kiskereskedelem ipari szegmensére vonatkozna. A litván és a görög szabályozás tartalmaz az elektronikus hírközlés 1998. évi csomagjában szereplő megoldásra emlékeztető szabályozást: konkrét piaci részesedés (25, illetve 70 százalék) esetén többletkötelezettségeket állapít meg (*Martinkute*

.....
¹² A Bizottság 2004. évi éves jelentése a gáz és a villamos energia belső piacának megvalósításáról kiemelte, hogy „a piacszerkezet komoly problémát jelent az uniós villamosenergia-piac számos szegmensében, és nyilvánvalónak tűnik, hogy csak azokon a területeken sikerült ténylegesen kialakítani a versenypiacot, amelyekben kellő számú szereplő van jelen (az Egyesült Királyságban és a skandináv államokban)” (*Bizottság jelentése* [2005] 6. o.). A régi 15 tagállam közül 15-ben a piacszerkezet komoly problémákat okozott (uo. 5. o.). Lásd *Jamasb–Pollitt* [2005] 13. o. Már a 2003. évi villamosenergia-piaci csomag elfogadásakor az Egyesült Királyság és a skandináv országok (Norvégia, Svédország, Dánia, Finnország) versenypiaca példaértékű volt (*Thomas* [2004] 11. o.).

¹³ A tapasztalatok azt mutatják, hogy a megfelelő szerkezetű villamosenergia-nagykereskedelmi piacok alkalmasak a versenyre, és képesek megfelelő hatékonysággal működni (lásd *Pollitt* [2008] 6. o.; *Newbery–Pollitt* [1997]; *Evans–Green* [2003] 26. o.).

¹⁴ Ezt a hiányosságot valamelyest pótolandó, az *Európai Parlament és a Tanács irányelve* [2009] 4. cikke tartalmaz rendelkezéseket az ellátás biztonságának felügyeletével (monitoring) kapcsolatban. „A felügyelet különösen kiterjed a belföldi piac kínálat/kereslet egyensúlyára, a várható jövőbeli kereslet szintjére és a tervezett vagy építés alatt álló többletkapacitásokra, a hálózat karbantartásának minőségére és szintjére, valamint a csúcsgigények kielégítésére hozott intézkedésekre, továbbá egy vagy több szolgáltató esetleges kiesésének kezelésére.” (Lásd még *Willems–De Corte* [2008] 3789. o.)

¹⁵ A versenyjogi jogalkalmazás ugyanis lassú, és normái a szektorális szabályozáshoz képest adott esetben bizonytalanságoktól lehetnek terhesek. A versenyjog például kifejezetten nehezen tudja kezelni a túlzó árazás problémáját. Az ár ugyanis attól lehet túlzó, hogy meghaladja azt a szintet, amely versenykörülmények között a piacon uralkodna; az ezzel kapcsolatos bizonyítási teher pedig a versenyhatóság vállán nyugszik. Általános tapasztalat, hogy ennek a hipotetikus versenyárnak a megállapítása (bizonyítása) gyakran elháríthatatlan technikai nehézségekbe ütközik. E helyütt elég csupán arra utalni, hogy a közösségi versenyjog fél évszázados története alatt összesen négy alkalommal került túlzó árazással kapcsolatos eset a közösségi bíróságok elé. (Lásd *Motta–de Stree* [2003]). Ugyanakkor a dán versenyhatóság a közlemúltban megállapított túlzó árazást a villamosenergia-iparágban, lásd *Reumert–Plum* [2007] N200–201. o.

¹⁶ Az *ex ante* szabályozás szükségessége mellett azonban nem találunk javaslatot JPE típusú, piacelemzésen alapuló szabályozásra: lásd (*Willems–De Corte* [2008]).

és szerzőtársai [2009] 137. o.). A görög szabályozás kifejezetten nevesíti a korábbi inkumbenst (angol nevén: Public Power Corporation), és rá vonatkozóan mondja ki, hogy amennyiben részesedése meghaladja a 70 százalékot, árszabályozás alá tartozik (*Kelemenis* [2009] 111. o.). Úgy tűnik, hogy a nemzeti villamosenergia-óriások kordában tartása, mivel ezek többnyire állami tulajdonban vannak, politikai eszközökkel történik.

Ez a helyzet annak ellenére merült fel, hogy a szakirodalmi „receptek” a villamosenergia-ipari piacnyitás első lépéseként említik a termelői-nagykereskedelmi verseny piac megteremtését, amelyet a hálózatokhoz, illetve hálózatos szolgáltatásokhoz való hozzáférés, valamint a kiskereskedelmi piacok fokozatos megnyitása követ (*Pollitt* [2007] 14. o., *Pollitt* [2008] 6. o.; *Littlechild* [2006] xviii. és xx. o.; *Newbery* [2002] 921. o.).¹⁷

Bár a Bizottság a leírtaknak megfelelően problémaként azonosította a piaci koncentrációt, ennek ellenére nincs közösségi szintű törekvés páneurópai *ex ante* szabályozás bevezetésére. A Bizottság javaslatai között kizárólag a tagállami piacok megtámadhatóságára irányuló javaslatok szerepelnek: meg kell könnyíteni új villamosenergia-termelési egységek létrehozatalát, csökkenteni kell a határmetszékerekre vonatkozó adminisztratív és műszaki korlátokat, valamint bővíteni kell a határkeresztesző kapacitásokat, növelni kell a piac átláthatóságát stb. (*Bizottság Közleménye* [2006] 40–72. bekezdés). Rövid, sőt, talán rövid-közép távon is csak a tagállami villamosenergia-óriások feldarabolása hozhatna érzékelhető eredményt, ami nagyrészt a korábbi monopólium feldarabolását, esetleg privatizációt tesz szükségessé.¹⁸ Ilyen irányú javaslat megfogalmazásától azonban az Európai Bizottság ez idáig tartózkodott. Ezzel szemben rendkívüli hangsúlyt fektet a rendszerirányítás legteljesebb körű, lehetőleg tulajdonosi szétválasztására (*Bizottság közleménye* [2007], *Bizottság sajtóközleménye* [2007] 7. o.), valamint a regionális villamosenergia-piacok megteremtésére.

Közép- és hosszú távon ezek a lépések képesek megteremteni a verseny piacot. A realitás azonban az, hogy számos tagállam a „nemzeti bajnokok” védelmét tartotta vagy tartja szem előtt. Ugyanakkor árulkodók azoknak a piacoknak a tapasztalatai, ahol ténylegesen – értsd: a termelői-nagykereskedelmi piac versenyzőivé tételével – megtörtént a piacnyitás, mint például az Egyesült Királyságban és a skandináv országokban. Ugyancsak ide tartozik Hollandia, amely üdítő példája annak, hogy egy ország miként szakít a „nemzeti bajnok” megközelítéssel, és teszi lehetővé a verseny működését (*van Damme* [2008] 19. o.). Bár a villamos energia importja minden tagállami verseny piac számára komoly jelentőségű, azt mondhatjuk, hogy Anglia

¹⁷ Itt kell megemlíteni azt az álláspontot is, amelynek értelmében a túlzottan alacsony piaci koncentráció sem lenne szerencsés (lásd *Scheepers–Wals–Rijkers* [2003] 37–38. o.)

¹⁸ Lásd *Jamasb–Pollitt* [2005] 13–14. o. Ugyanakkor Norvégia példája azt mutatja, hogy az állami és önkormányzati tulajdon megtartása mellett is megvalósítható a verseny piac (lásd *Magnus–Midttun* (szerk.) [2000]).

és Wales, valamint Hollandia esetében a nagykereskedelmi szegmensben megvalósított szétválasztás, illetve privatizáció alakította ki a versenypiacot (Domanico [2007] 22. o.), míg a skandináv országok esetében a regionális piac kialakítása tette lehetővé a versenyt (uo. 9. és 22. o.).

Természetesen azonnal felmerül a kérdés, hogy amennyiben számos tagállam a magyar piachoz hasonló problémákkal szembesül, miért nem került sor más tagállamokban *ex ante*, így JPE típusú szabályozás bevezetésére a nagykereskedelmi piacon, valamint az ipari fogyasztók ellátásának kiskereskedelmi piacain. Ezek a következőkkel indokolhatók:

- egyrészt, rövid és akár rövid-közép távon nincs lehetőség a verseny megteremtésére a kínálat bővülésével, azaz új vállalkozások piacra lépésével: a határkeresztező kapacitások bővítése hosszabb folyamat (Newbery [2002] 926. o.), míg a termelési kapacitásoknak a korábbi inkumbens piaci részesedését jelentős mértékben csökkentő bővítésével reálisan nem lehet számolni;
- másrészt, a verseny rövid vagy rövid-közép távú megteremtésének feltételei állami döntést tesznek szükségessé (szétdarabolás, illetve privatizáció), amely *ex ante* szabályozással nem pótolható;
- harmadrészt, azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az (állami) szabályozás nem hatékony eszköz állami tulajdonú monopólium kezelésére.

A JPE JOGINTÉZMÉNYE A VILLAMOSENERGIA-PIAC HATÁLYOS SZABÁLYOZÁSÁBAN

A JPE jogintézményét az energiaszektorban először a villamos energiáról szóló új, 2007. évi LXXXVI. törvény (Vet.) tartalmazta, majd ezt követték a földgázellátásról szóló új, 2008. évi XL. törvény (Get.), azóta még hatályba nem lépett, rendelkezései.¹⁹ A Vet. alapján ez idáig két JPE-határozat látott napvilágot: a nagykereskedelmi piac és a rendszerszintű szolgáltatások nyújtását, továbbá az átviteli, illetve elosztóhálózati veszteség pótlását biztosítani hivatott teljesítmény és energia piacaira vonatkozóan. A kiskereskedelmi piacok vonatkozóan a JPE-eljárás folyamatban van.

¹⁹ A Get. 55–61. paragrafusai gyakorlatilag a Vet. megfelelő rendelkezéseinek tükörképei azzal a különbséggel, hogy a Get. csak két árupiacot határoz meg: a nagykereskedelmi és a kiskereskedelmi piacokat.

A JPE-szabályozás által megcélzott versenyproblémák a villamosenergia-iparágban

A JPE-szabályozás az erőfölényes helyzetek hagyományos problémáit kezeli. Maguk a versenyaggályok nem újak, gyakorlatilag már a versenypolitika születése előtt is ismertek és adottak voltak. A jelentős piaci erejű vállalkozás növeli az árakat, és csökkenti a kibocsátást, ezáltal jelentős társadalmi károkat okozva: a visszaéléseknek ezt a csoportját nevezzük kizsákmányoló jellegűnek. A kereslet rugalmassága határozza meg, hogy ez a kizsákmányoló taktika milyen mértékben képes növelni az árbevételt a versenyszinthez képest, illetve milyen mértékben jelent jövedelem-átcsoportosítást a keresleti és a kínálati oldal között, valamint milyen mértékben okoz holtteher-veszteséget. A visszaélések másik csoportját a kiszorító visszaélések alkotják: az erőfölényes vállalkozás megakadályozza, gátolja vagy késlelteti az új piaci szereplők piacra lépését, az egyik piacon fennálló erőfölényét felhasználhatja arra, hogy egy másik piacon is megőrizze vagy javítsa piaci pozícióját egy olyan vállalkozással vagy olyan vállalkozásokkal szemben, amelyek nála hatékonyabbak.

Nagyon fontos azonban kiemelnünk, hogy mindkét energetikai szektor szabályozása a versenyproblémák nagy részét a JPE körén kívül, speciális rendelkezésekkel rendezi. Az energetikában a versenyproblémák döntő és hosszú távon is fennálló része ugyanis a „szállításhoz” (hálózat) kapcsolódik, és a szabályozás – az infrastruktúrát természetes monopóliumnak tekintve – ennek megfelelő. A JPE-megközelítésnek csupán ezen a körön kívül lehet jelentősége. Mivel pedig az infrastruktúrával („szállítás”) kapcsolatos versenyproblémákat a szétválasztás és a hozzáférés szabályozása hivatott rendezni, a jelentős piaci erő problémája, pontosabban a JPE típusú szabályozás magának a villamos energiának, illetve a földgáz molekulának az értékesítésére szorítkozik („termék”). Ezek közül is az volt a legnagyobb aggály, hogy a korábbi inkumbens (MVM) túlzó árazást alkalmaz majd, illetve a források feletti rendkívüli mértékű ellenőrzését felhasználja annak érdekében, hogy más piacokon ebből a maga számára előnyt kovácsoljon, esetlegesen hátrányos elbánásban részesítve versenytársait. Ezek azonban konkrét vállalkozással kapcsolatos, konkrét visszaélésekre vonatkozó „aggóalmak”.

A JPE-szabályozása a villamosenergia-iparágban

A JPE jogintézményét a Vet. „A villamosenergia-piaci verseny elősegítése” címet viselő XIII. fejezete, valamint a Vet. végrehajtási rendelete²⁰ (továbbiakban: Vhr.) tartalmazza. A Vet. meghatározza az érintett piacokat, így a hatósági eljárás a következő

²⁰ 273/2007. (X. 19.) kormányrendelet a villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról (vö. Vet. 107. paragrafus 4. bekezdése).

részekből áll: érintett piacok meghatározása, az érintett piacok versenyszempontú elemzése, nem kellő hatékonyságú verseny esetén a jelentős piaci erjú engedélyes azonosítása, és kötelezettségek kiszabása ezen engedéllyessel szemben.

A Magyar Energia Hivatal „a hatóságos piaci verseny elősegítése, a piaci erőfölénnyel való visszaélés egyes formáinak megelőzése, valamint a felhasználók érdekeinek a védelme céljából piacelemzést végez 1. a villamosenergia-nagykereskedelem piacain, 2. a villamos energia kiskereskedelem piacain, 3. a rendszerszintű szolgáltatások nyújtását, továbbá az átviteli, illetve elosztóhálózati veszteség pótlását biztosítani hivatott teljesítmény és energia piacain” (Vet. 107. paragrafusának 1. bekezdése).²¹

A Vet. által meghatározott áru piacok esetében azonnal felmerül a JPE-szabályozás és az egyetemes szolgáltatás jogintézménye (Vet. 48–50. paragrafusa) közötti viszony kérdése. A Vet. rendelkezése ugyanis általában beszél a villamosenergia-kiskereskedelem piacáról, ami magában foglalja mind az ipari, mind a lakossági szegmenst. Ugyanakkor a lakossági szegmens ellátása részletesen szabályozott (szerződéskötési kötelezettség, árkontroll²² stb.), az egyetemes szolgáltatás szerinti szabályozáshoz képest a JPE-szabályozás nem jelent igazi többletet. Sőt, az egyetemes szolgáltatásra jogosultak körét a Vet. a lakossági fogyasztók körénél tágabban határozza meg.²³ A két jogintézmény egymáshoz való viszonyát a törvényben mindenképpen indokolt lett volna rendezni.

A Vet. 107. paragrafusának 1. bekezdése megadja a hatósági beavatkozás mércéjét (hatékony verseny), valamint a jelentős piaci erő meghatározását, amely a versenyjog erőfölény-fogalmát követi, ideértve mind az egyedi, mind pedig az együttes erőfölény

²¹ Az ezzel kapcsolatos meghatározásokat a Vet. 107. paragrafusának 5. bekezdése tartalmazza. Ennek értelmében: „a) villamosenergia-nagykereskedelem az olyan kereskedelem, amelynek során villamos energiát nem közvetlenül a felhasználónak értékesítenek, b) villamos energia kiskereskedelem az olyan kereskedelem, amelynek során villamos energiát közvetlenül a felhasználónak értékesítenek, c) a rendszerszintű szolgáltatások nyújtását, továbbá az átviteli, illetve elosztóhálózati veszteség pótlását biztosítani hivatott teljesítmény és energia piaca az olyan kereskedelem, amelynek során teljesítőképességet, illetve villamos energiát közvetlenül az átviteli rendszerirányítónak és az elosztóhálózati engedélyeseknek értékesítenek.”

²² Lásd 44/2008. (XII. 31.) KHEM-rendelet a villamosenergia-piaci egyetemes szolgáltatás árképzéséről, valamint az egyetemes szolgáltatás keretében nyújtandó termékcsoomagokról (<https://www.demasz.hu/servlet/download?type=file&id=1153>).

²³ „A lakossági fogyasztók, valamint a kiszervezésen vételező, összes felhasználási helyük tekintetében együttesen 3 × 63 A-nál nem nagyobb csatlakozási teljesítményű felhasználók jogosultak egyetemes szolgáltatás keretében villamos energiát vásárolni. A külön jogszabály szerinti költségvetési szerv és közfeladatot ellátó intézménye, a helyi önkormányzat és közfeladatot ellátó költségvetési intézménye, a közfeladatot ellátó egyházi jogi személy, valamint a közfeladatot ellátó alapítványi fenntartású intézmény – az egyetemes szolgáltatóhoz tett igénybejelentése esetén – közszolgáltatási kötelezettség keretében az egyetemes szolgáltatóra vonatkozó (...) szerződéskötési kötelezettség kedvezményezettjeként, az egyetemes szolgáltatásra vonatkozó árképzési szabályoknak megfelelő áron jogosult az egyetemes szolgáltatóval villamosenergia-vásárlási szerződést kötni, jogosult továbbá a végső menedékes jogintézménye keretében biztosított ellátásra.” (Vet. 50. paragrafus (3)–(4) bekezdés)

esetét.²⁴ A 107. paragrafus 3. bekezdése részletesen meghatározza a jelentős piaci erő megállapításának szempontjait:

- kapcsolódó piacokon fennálló jelenlét és pozíció,
- az engedélyes abszolút piaci részesedése,
- az engedélyes és az őt tartalmazó vállalkozáscsoport tevékenységi körei, vertikális integrációja, az azonosított piacok kapcsolódási sajátosságai, a termékdiverzifikáció, valamint a csomagban értékesíthető termékek, szolgáltatások köre,
- piacra lépési, növekedési és terjeszkedési korlátok,
- kiegyenlítő vásárlóerő, annak hiánya, illetve alacsony szintje,
- a lehetséges verseny hiánya,
- a méret- és tevékenységgazdaságosság,
- a kereslet és a kínálat viszonya.

A verseny nem kellő hatékonyságának megállapítását, valamint a jelentős piaci erejű engedélyes kijelölését követően a következő lépés a kötelezettségek kiszabása (Vet. 108. paragrafus), amelyeket a Vet. 110–111. paragrafusai és a Vhr. 107–112. paragrafusai tartalmaznak. A kötelezettségek kiszabása során a kellően hatásos és fenntartható verseny kialakulásának elősegítését és a felhasználói érdekek védelmét kell szem előtt tartani, valamint a kötelezettségek előírása során figyelembe kell venni az indokoltság és arányosság elveit. A jelentős piaci erejű engedélyesre kivetendő kötelezettségek lehetnek általánosak (mindegyik árupiac esetén alkalmazandók) vagy konkrét árupiachoz kötöttek.

Ennek alapján, általánosságban a következő kötelezettségek írhatók elő:

- átláthatóság,²⁵
- egyenlő elbánás,²⁶
- árkorlátok vagy költségalapú árképzés alkalmazására vonatkozó kötelezettség.²⁷

²⁴ Amennyiben a piacelemzés alapján valamely piacon a verseny nem kellően hatékony, a Magyar Energia Hivatal jelentős piaci erejű engedélyesként azonosíthatja azt az engedélyest, amelyik egyedül vagy más piaci szereplővel közösen piaci erőfölényben, azaz olyan piaci helyzetben van, amely lehetővé teszi, hogy tevékenységét a versenytársaitól, valamint a felhasználóktól nagymértékben függetlenül folytassa.

²⁵ Vet. 110. paragrafus 1. bekezdés *a*) pont. A nyilvánosságra hozandó információval kapcsolatban lásd a Vet. 107. paragrafusát. Logikáját tekintve, ugyancsak ehhez kapcsolódik a Vet. 111. paragrafusa, amelynek értelmében „a Hivatal előírhatja, hogy a kiskereskedelmi piacokon jelentős piaci erővel rendelkező engedélyes egyetemes szolgáltatásra jogosult felhasználók részére értékesített szolgáltatási csomagjaira vonatkozó szerződéses kondíciókat a Hivatal határozata szerinti bontásban és részletezettségben, üzletszabályzatában és honlapján tegye közzé. A közzétett szerződéses kondíciók az engedélyest minden egyetemes szolgáltatásra jogosult felhasználó irányában kötik, azoktól egyetlen szolgáltatási csomag esetén sem térhet el”

²⁶ Vet. 110. paragrafus 1. bekezdés *b*) pont. Ehhez kapcsolódóan lásd Vet. 108. paragrafus.

²⁷ Vet. 110. paragrafus 1. bekezdés *c*) pont. Ehhez kapcsolódóan lásd Vet. 109. paragrafus. Fontos azonban, hogy „árkorlát vagy költségalapú árképzés alkalmazására vonatkozó kötelezettséget a Hivatal termelői engedélyesnek nem írhat elő”, kivéve 111. paragrafus 5. bekezdése szerinti ajánlattételi

A villamos energia nagykereskedelmi piacán előírható az időközönkénti nyilvános aukció megrendezésének kötelezettsége.²⁸

Mind a nagykereskedelmi, mind a kiskereskedelmi piacokon előírhatók a következő kötelezettségek:

- az átláthatóság biztosítása érdekében megfelelő bontású és részletezettségű mintaaajánlat készítése;²⁹
- az árkorlátok vagy költségalapú árképzés alkalmazására vonatkozó kötelezettség céljának elérése érdekében a következő tilalmak írhatók elő: *a)* túlzó árazás az engedélyes kapcsolt vállalkozásainak versenytársaival szemben, a kapcsolt vállalkozás versenyhelyzetének javítása érdekében, *b)* felfaló árazás, *c)* az egyes felhasználók indokolatlan megkülönböztetése, *d)* árukapcsolás (Vet. 111. paragrafus 3. bekezdés);
- a Vet. 101. paragrafusa szerinti szétválasztási kötelezettségeken felül, ha az engedélyes vertikálisan integrált villamosenergia-ipari vállalkozás tagja, előírható az integrált villamosenergia-ipari vállalkozás olyan belső átszervezése, hogy az engedélyesnek ne legyen részesedése az átviteli rendszerirányítóban, illetve elosztóban (Vet. 111. paragrafus 4. bekezdés).

A Vet. által meghatározott 3. számú árupiacon (rendszerszintű szolgáltatások nyújtása, továbbá az átviteli, illetve elosztóhálózati veszteség pótlását biztosítani hivatott teljesítmény és energia piaci) „az átviteli rendszerirányító és az elosztó ez irányú felhívása esetére vonatkozó költségalapú árképzés melletti ajánlattételi kötelezettség” írható elő (Vet. 111. paragrafus 5. bekezdés).

A Vet. 109. paragrafusa rendelkezik a JPE-eljárás megismétléséről, ami elengedhetetlen ahhoz, hogy a hatósági beavatkozás kövesse a piaci viszonyok változását.

.....
kötelezettséget. Ez utóbbi értelmében: „a Hivatal a 107. paragrafus 1. bekezdés 3. pontja szerinti piacon jelentős piaci erővel rendelkező engedélyesnek az átviteli rendszerirányító és az elosztó ez irányú felhívása esetére vonatkozó költségalapú árképzés melletti ajánlattételi kötelezettséget ír elő.” A Vet. 110. paragrafusának 2. bekezdése tájékoztatási kötelezettséget ír elő az érintett engedélyes számára e kötelezettségek teljesítésére vonatkozó adatokkal kapcsolatban. A rendszerszintű szolgáltatások érdekében beszerzett teljesítményekkel és az energia piacon jelentős piaci erejű engedélyesre vonatkozóan lásd a Vet. 112. paragrafusát.

²⁸ Vet. 111. paragrafus 1. bekezdés. „Az aukció gyakoriságát és az értékesítésre kerülő kapacitás, illetve energia mennyiségét a Hivatal határozza meg.” Ehhez kapcsolódóan lásd Vet. 110. paragrafus. Érdemes kiemelni, hogy a Vet. 110. paragrafusának 3. bekezdésének *a)* pontja értelmében „az aukció során értékesítésre kerülő kapacitás mennyisége nem lehet alacsonyabb annál, mint ami ahhoz szükséges, hogy az aukcióra kerülő kapacitások, illetve az ebből származó villamosenergia-értékesítés nélkül számított piaci részesedése 40 százalék alá csökkenjen. Ez a rendelkezés úgy tűnik, hogy egy esetlen kísérlet annak az inkumbensnek a „szabályozói szétdarabolására”, amelyet a jogalkotó nem akart ténylegesen feloldani.

²⁹ Vet. 111. paragrafus 2. bekezdés. Az érintett engedélyes mintaaajánlatához annak hatálya alatt kötve van, attól még a másik szerződő fél beleegyezésével sem térhet el.

A JPE-eljárást legkésőbb háromévenként, de szükség esetén ennél korábban le kell folytatni. Ha a verseny szempontjából jelentős körülmény jut a Magyar Energia Hivatal tudomására, köteles haladéktalanul lefolytatni a piacelemzést. A piacelemzés lefolytatása elsősorban hivatalból történik, azonban a korábbi elemzés lezárulását követő egy év után az adott érintett piacon engedéllyel rendelkező piaci szereplő is kérelmezheti, amennyiben a verseny feltételei lényegesen és alapvetően megváltoztak (Vet. 109. paragrafus).

Ez idáig a Magyar Energia Hivatal a Vet. 107. paragrafusának 1. bekezdése szerinti 1. számú (villamosenergia-nagykereskedelem piaci) és 3. számú (a rendszerszintű szolgáltatások nyújtását, továbbá az átviteli, illetve elosztóhálózati veszteség pótlását biztosítani hivatott teljesítmény és energia piaci) piacokra vonatkozóan zárta le a piacelemzést.³⁰ A jelen tanulmány lezárásakor a 2. számú (a villamosenergia-kiskereskedelem piaci) piacokra vonatkozó eljárás folyamatban van, annak lezárása a közeljövőben várható. A nagykereskedelmi piacra a Magyar Energia Hivatal éves nyilvános árverés (aukció) útján végrehajtandó átlátható értékesítési kötelezettséget írt elő, valamint árkorlátokat állapított meg. A 3. számmal jelölt piacokra a Magyar Energia Hivatal árkorlátokat állapított meg.

AZ ELEKTRONIKUS HÍRKÖZLÉS ÉS A VILLAMOSENERGIA-IPARÁG JELLEMZŐINEK ÖSSZEVETÉSE

A villamosenergia-piac szabályozásában a JPE-megközelítés módszertanilag indokolatlan, ráadásul jogalkotói tudathasadásról árulkodik. A jogalkotó ugyanis úgy vezetett be egy jogintézményt a verseny „egészségügyi problémái” miatti „tünetek” (visszaélés) kezelésére, hogy közben nem tett semmit magának a „betegnek” a meggyógyítása érdekében (erőfölény felszámolása):³¹ pedig a „beteg gyógyítható” és a „gyógymód” egyértelmű.

A magyar piacon hiányoznak a verseny rövid távú kialakulásának feltételei. Ezeknek a feltételeknek a megvalósulását azonban a JPE jogintézménye nem segíti elő, sőt, azokra semmilyen hatással sincs.³² Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a verseny feltételeinek megteremtése hiányában erőteljes piaci koncentráció maradt fenn

³⁰ Az 1. számú piacra vonatkozóan lásd a 739/2008. sz. határozatot, amelyet – a hosszú távú kapacitáslekötési és energiavásárlási megállapodások (htm) megszűnésére tekintettel – módosított a 963/2008. sz. határozat. A 3. számú piacokra vonatkozóan lásd 727/2008. sz. határozatot.

³¹ Bár a villamos energiával összefüggő egyes kérdésekről szóló 2008. évi LXX. törvény megszüntette a hosszú távú kapacitáslekötési és energiavásárlási megállapodásokat, ez a lépés sem volt önkéntes, hanem az Európai Bíróság közösségi jogsértést megállapító határozatának az eredménye.

³² Sőt, fennállhat annak a veszélye, hogy a szabályozás versenyellenes hatásokat vált ki: a nem megfelelően alkalmazott árszabályozás ugyanis visszatarthatja az újonnan piacra lépőket azzal, hogy túlzottan alacsony árakhoz vezet.

a „termék” piacain, azon belül is a legnagyobb jelentőségű nagykereskedelmi piacon, amely számos versenyproblémát vet fel. Ezeket pedig akkor is, pontosabban addig is rendezni kellett, amíg a verseny feltételei ténylegesen kialakulnak.

A JPE jogintézménye által célzott versenyproblémák tehát valósak és ténylegesek, és ez a jogintézmény végső soron alkalmas e problémák kezelésére, azonban teljesen fölöslegesen túlbonyolítja a szabályozást, és egy túlbonyolított, illetve emiatt költséges rendszert alkalmaz egy olyan, remélhetően átmeneti helyzetre, amely ennél sokkal egyszerűbb szabályozással is kezelhető lenne. Ez a jogalkotó tudathasadásának második vetülete: egy olyan piacra vezetett be részletes piacelemzésen alapuló szabályozást, amelynek versenyviszonyai egyértelműek voltak. Természetesen felvethető, hogy a hosszú távú kapacitáslekötési és energiavásárlási megállapodások (htm-ek) megszüntetése új helyzetet teremt, és éppen most hálálja meg magát az elfogadott JPE-megoldás rugalmassága. A tudathasadás azonban, többek között, éppen abban rejlik, hogy a „váratlan” új körülmény egy jogalkotási aktus (ugyanannak a jogalkotónak egy másik törvénye), és nem a piac szerves fejlődése következtében előálló új helyzet.

Az elektronikus hírközlés és a villamosenergia-piac közötti szerkezeti eltérések

A „szállítás” és a „termék” elválása. Az első szempont, hogy az energetikával szemben az elektronikus hírközlésben – legalábbis a liberalizáció kezdetén, amikor a JPE-szabályozást kialakították – nem vált el egymástól a „termék” és a „szállítás” abban az értelemben, hogy a kommunikáció bizonyos eseteiben a kommunikált tartalom (akkor még impulzus) nem volt „adásvétel” tárgya. Villamos energia vásárlása esetén a fogyasztó a villamos energiát vásárolja meg, amelyet hozzá el kell juttatni, ugyanakkor maga a „termék” adott. Ugyanígy, a földgáz esetén a fogyasztó a molekulákat vásárolja meg, amelyeket azonban el kell juttatni, „szállítani” hozzá. A hagyományos vezetékes telefóniában, amelyből az elektronikus hírközlés szabályozása hajdanán kialakult, sőt a mobiltelefóniában is, a végfogyasztó által megvásárolt szolgáltatás jellemzően magából a „szállításból” állt, azonban a fogyasztó – bizonyos kivételektől eltekintve – nem vásárolta meg külön „termékként” az impulzust. Ha az egyik felhasználó beszélgetést kezdeményezett a másik felhasználóval, akkor az igénybe vett szolgáltatás abból állt, hogy a teleföntársaság a hangot „elvitte” az egyik ponttól a másikig. Maga az impulzus azonban csak ritkán volt értékesített „termék”. A probléma abból adódott, hogy – éppen a hálózatközpontúságra tekintettel – a vezetékes telefóniában hemzsegték és hemzsegnek a szűk keresztmetszetek: például a helyi inkumbens – hozzáférés, illetve együttműködés hiányában – nem lett volna képes biztosítani a helyközi vagy nemzetközi hívások lehetőségét az ügyfelei számára. Ezt a helyzetet az új generációs hálózatok (*Next Generation Network, NGN*) megjelenése árnyalhatja, mivel a tendencia szerint ugyanazon a vezetéken „termékek” tömkelegét

lehet majd értékesíteni [hangátvitel például internetalapon továbbított telefonszolgáltatás (VoIP) rendszerében, digitális televízió, rádió, internet stb.].

A „termék” kereskedelme nem hálózatos szegmens. Részben a fentihez is kapcsolódik a második különbség: az energetikában a JPE jogintézményének lehetséges mozgásteret a „termékkel” kapcsolatos piacokra korlátozódik, a „szállítás” kérdését (a természetes monopólium elve alapján) ettől függetlenül rendezik, illetve szabályozzák [lásd elemekre bontás (*unbundling*), hozzáférés, rendszerhasználati díjak hatósági szabályozása stb.]. Az elektronikus hírközlésben ez a helyzet nem merül fel. Ettől függetlenül, számos versenyprobléma adódhat (például: piaci koncentráció, vertikális integráció), azonban kétségtelenül hiányzik a helyzetnek az a jellemzője, az a specifikum, amely a JPE-szabályozás indokát adta. Ennek hiányában csupán a piaci koncentráció mint versenyprobléma kezelésével szembeni általános igény marad, ez azonban önmagában nem elegendő, hiszen ezzel az érveléssel bármely erőfölényes piacot a JPE-szabályozás körébe vont piacok nem hálózatos szegmensek, csak látszólagos az a párhuzam, hogy itt is, ott is hálózatos iparágról beszélhetünk. Ezzel szemben az elektronikus hírközlésben különböző érintett piacok összetett, egymással szövetvényes kapcsolatban álló hálózatával találkozunk, ahol az egyik piacon fennálló erőfölény viszonylagos könnyedséggel átjátszható lenne számos kapcsolódó érintett (áru- és földrajzi) piacra.

Két érveléssel kell itt foglalkoznunk. Egyrészt, felvethető, hogy az energetika esetén ez nem olyan erőfölényes helyzet, mint a többi iparágban, mivel itt egy „nyíló” piaccal van dolgunk, amely – ha úgy tetszik szükségszerűen – halad az erőfölényből a verseny piacba. Másrészt, felvethető, hogy itt a versenyproblémák hathatós kezelésének sokkal nagyobb hangsúlyt kell kapnia, mint más piacok esetén, mivel ezek alapigényt kielégítő közszolgáltatások. Ezek azonban nem valós ellenérvek, mivel nem az az állítás, hogy nincs szükség ezen problémák kezelésére; éppen ellenkezőleg: szükség van szabályozói beavatkozásra, azonban más módszerekkel.

Az elektronikus hírközlésben a piac és a technológia fejlődése alakítja ki a versenyt, a villamosenergia-iparágban pedig – rövid távon – állami döntések. További nagyon fontos különbség az elektronikus hírközlés és a villamosenergia-iparág között, hogy míg az előbbiben – igaz, az aszimmetrikus *ex ante* szabályozás segítségével – maga a piac alakítja ki a versenyt, hiszen a verseny a piac megnyitásával utat tör magának, addig a hazai villamosenergia-iparban a verseny megteremtésének feltételei rövid és rövid-közép távon jellemzően piacon kívüliek. Az elektronikus hírközlésben az új piacra lépés alakítja ki a versenyt, míg a villamosenergia-iparágban a korábbi inkumbens feldarabolása, illetve hosszú távon a regionális piacok megteremtése (tagállami piacok összeolvadása). Természetesen nem mondható ki kategorikusan, hogy itt csak piacon kívüli szempontok jelennek meg, hiszen nem lenne akadálya például új erőművek alapításának, azonban ezek jelentősége (és esélye) eltöprel a termelői-nagykereskedelmi erőfölény feldarabolásához képest. Az új piacra lépők

megjelenése és a regionális piacoknak a határkeresztezõ kapacitások bõvítésével történõ létrehozatala csupán hosszú, esetleg közép-hosszú távú perspektíva.

Ennek az érvelésnek az alesetét jelenti az innováció és a technológiai fejlõdés kérdése: az elektronikus hírközlésben a verseny kialakulásának a motorja a technológia robbanásszerű fejlõdése, amely lehetõvé teszi a verseny tartóssá és önfenntartóvá tételét; ennek köszönhetõ a szolgáltatásalapú verseny kiszélesedése infrastruktúrára épülõ versennyé. Az alternatív infrastruktúrák (telefonhálózat, kábeltévé-hálózat, mobiltelefon-hálózat, valamint a jövõ: a villamosenergia-vezeték) lehetõvé teszik a hálózatok közötti versenyt, amit az új generációs hálózatok továbbfejleszhetnek. Az energetikában ilyen perspektívákról szó sincs.

A két iparág közötti szerkezeti különbségekbõl levonható következtetések

Azok az indokok, amelyek valóban alátámasztották és alátámasztják a JPE jogintézményének az alkalmazását az elektronikus hírközlésben, a villamosenergia-iparban egyszerűen nem állnak fenn: nem áll fenn az infrastruktúra kétszerezésének (vagy többszörözésének) reális esélye, nincs innováció, dinamikus technológiai fejlõdés, a kínálat bõvítése új piacra lépõkkel rövid és rövid-közép távon nem reális perspektíva, nem áll fenn a verseny piaci folyamatok általi viszonylag gyors kialakulása stb. Az energetikai „termékek” kereskedelme nem tekinthetõ hálózatos szegmensnek; az ilyennek tekinthetõ tevékenységek a természetes monopólium körébe tartoznak, és ennek megfelelõen elkülönült szabályozás tárgyai. Összehasonlításképpen: a Bizottság eredetileg 18 olyan árupiacot határozott meg az elektronikus hírközlés tekintetében, amelyek szabályozói beavatkozást indokolhatnak, míg a villamos energiában a Vet. összesen három, a Get. pedig összesen két árupiacot határoz meg, míg a verseny kialakulásának eredõje nagyrészt visszavezethetõ a termelés-nagykereskedelem piacára. Ez azért lényeges, mert itt nincs szó árupiacok szövevényes rendszerérõl.

Az elektronikus hírközlésben a technológiai fejlõdés és a piac alakította ki a versenyt, amire tekintettel ki kellett dolgozni a jelentõs piaci erõ egy olyan szabályozását, amely megletekor a JPE jogintézménye beavatkozik, azonban a verseny kialakulásával fokozatosan, vagyis a verseny mértékével arányosan, lépésrõl lépésre, visszavonul. Ezzel szemben a villamosenergia-piacon a verseny kialakulásának politikai, azon belül részben jogalkotási, döntésektõl függõ feltételei vannak. A hosszú távú kapacitáslekötési és energiavásárlási megállapodások (htm-ek) – azóta már valósággá vált – megszüntetése, és az MVM feldarabolása, amely történhet a tulajdonában lévõ erõmûvek versenyzõ vállalkozások közötti privatizálásával, politikai döntés kérdése.

Nem az a helyzet tehát, mint az elektronikus hírközlésben, hogy a szabályozónak folyamatosan követnie kell a piac változásait annak az idõpontnak a gyors azonosítása érdekében, amikor a korábbi inkumbens jelentõs piaci ereje megszûnt, és ezért már szükségtelessé vált az aszimmetrikus szabályozás. A villamosenergia-iparágban

a verseny ugyanis nem bűvő patakként csordogál a piac lombjaitól takartan, amelyet csak részletes és rendszeresen megismételt piacelemzéssel lehetne kifürkészni, hanem annak kialakítása – rövid távon mindenképpen – állami (szuverén) döntés függvénye.

KÖVETKEZTETÉSEK

A JPE-szabályozás bevezetése a villamosenergia-piac szabályozásába jogalkotói tudathasadásra utal: a magyar jogalkotó úgy vezetett be egy bonyolult és költséges „kezelést” a magyar piacon fennálló koncentráció tüneteinek enyhítésére, hogy teljesen elzárkózott a „beteg” meggyógyításától. Az időközben ezen a területen bekövetkezett változások (hosszú távú kapacitáslekötési és energiavásárlási megállapodások megszüntetése) külső kényszer (a közösségi jog) hatásai. A versenyzői villamosenergia-piac létrehozatalának hosszú és közép-hosszú távú receptje adott: regionális villamosenergia-piacok kialakítása a határkeresztező kapacitások bővítésével, valamint a kínálat bővítése új piacra lépőkkel (erőművi kapacitások növelése). Rövid és rövid-közép távon azonban csak a korábbi monopólium feldarabolása képes megteremteni a versenypiacot. Az ennek hiányában fennmaradó koncentrációt a JPE-szabályozás kezeli a visszaélések elkerülése érdekében, azonban nem képes prokompetitív eredmények elérésére: jelentős számú új piacra lépő hiányában a JPE-szabályozás nem képes versenybarát hatást kifejteni. Ezzel azonban pontosan az az éle veszik el a JPE-szabályozásnak, amely azt az elektronikus hírközlésben olyannyira népszerűvé tette.

A magyar jogalkotó tudathasadásának kérdésével kapcsolatban nem lehet nem megemlíteni, hogy a jogalkotó nemcsak a „tünetek” kezelésére szorítkozott, a „beteg meggyógyításától” való elzárkózás mellett, hanem ha lehetett, akkor még „rontott is a beteg állapotán”: a JPE jogintézményének bevezetésével párhuzamosan talá-lunk olyan intézkedést, amely kifejezetten a verseny hosszú távú megteremtése ellen hat. A 15/2009. (I. 30.) kormányrendelet a villamos energia határon keresztül történő szállításának a szabályozásáról ugyanis elsőbbséget biztosított az MVM számára a határkeresztező importkapacitásokkal szemben (a rendelet gyakorlatilag az ukrán határmetszékét érintette). Egyébiránt a kormányrendelet tarthatatlanságát nemcsak az mutatja, hogy azt alig több mint másfél hónap után hatályon kívül helyezték, hanem az is, hogy a hatályon kívül helyező rendelkezést abszurd módon egy olyan kormányrendelet végére rejtették el, amely a vasúti társaságok kötelező baleseti kárfedezeti képességének biztosításáról szólt, és ennek megfelelő címet is viselt: a kormány 56/2009. (III. 17.) kormányrendelete a vasúti társaságok kötelező baleseti kárfedezeti képességének biztosításáról szóló 271/2007. (X. 19.) kormányrendelet módosításáról.³³

³³ A tudományos műfaj stílusbeli megkötései nem teszik lehetővé a fentiek ennél részletesebb értékelését.

A JPE-szabályozási megoldásának átvétele az elektronikus hírközlésből alapvetően indokolatlan volt, tekintettel többek között arra, hogy a két iparág közötti alapvető különbségek következtében a JPE jogintézménye az energetikában nem képes betölteni azokat a funkciókat, amelyeket az elektronikus hírközlésben betölt.

- A villamosenergia-piacon a „szállítás” és az „termék” világosan elválik egymástól, az elektronikus hírközlés hagyományos megközelítésében nem.
- A „termék” kereskedelme az energetikában nem hálózatos szegmens, ugyanakkor a JPE-szabályozás csupán a hálózatos szegmensnek nem tekinthető termékkereskedelemre korlátozódik, míg magát a hálózatot természetes monopóliumként regulálja.
- Az elektronikus hírközlésben a piac és a technológia fejlődése alakítja ki a versenyt, a villamosenergia-iparágban pedig rövid és rövid-közép távon állami döntések.
- A villamosenergia-piac távolról sem olyan dinamikus, mint az elektronikus hírközlés.
- Az elektronikus hírközlésben az új piacra lépés és a technológia által lehetővé tett helyettesíthetőség teremt meg a versenyt, míg a villamosenergia-iparágban az inkumbens feldarabolása, illetve hosszú távon a regionális piacok megteremtése a határkeresztező kapacitások bővítésével.

Minden bizonnyal ezek a körülmények vezettek oda, hogy egyik tagállamban sincs a magyarhoz hasonló JPE-szabályozás. Az állami tulajdonban lévő, korábbi inkumbens részéről fenyegető visszaélésszerű magatartásokat az állam nagyobb részt tulajdonosi jogai alapján előzi meg, azonban elenyésző számban találunk normatív szabályzást is ebben a tekintetben, amely meghatározott piaci részesedés fölött többletkötelezettségeket ró ki. Tanulságos, hogy a Bizottság részéről, bár a piaci koncentrációt az európai villamosenergia-ágazat egyik alapvető problémájának tartja, nem merült fel JPE jellegű szabályozás igénye a harmadik energetikai csomag kialakítása során. Ez már csak azért is érdekes, mert a kellően absztrakt JPE-szabályozásnak egy nagyszámú nagykereskedelmi piacot átfogó térség esetén inkább lehetne perspektívája, mint egy kis tagállami piacra korlátozódva.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a JPE-szabályozásnál már csak az lett volna rosszabb, ha a piacnyitáskor a piaci koncentrációval kapcsolatban semmilyen lépésre nem kerül sor. Az elsődleges preferencia a verseny megteremtése szempontjából mindenképpen a szerkezeti megoldás: a versenypiac megteremtése. Másodlagos preferencia lehetett volna a korábbi inkumbens többletkötelezettségeinek mechanikus (például piaci részesedés alapján történő) kiszabása. Ehhez képest a jelenlegi JPE-rendszer „*third best*” megoldás.

IRODALOM

- BIZOTTSÁG AJÁNLÁSA [2007]: A Bizottság ajánlása (2007. december 17.) az elektronikus hírközlő hálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások közös keretszabályozásáról szóló 2002/21/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv alapján előzetes szabályozás alá vonható érintett elektronikus hírközlési ágazatbeli termék- és szolgáltatáspiacokról (az értesítés a C(2007) 5406. számú dokumentummal történt) (2007/879/EK). *HL L 344*, 2007.12.28. 65–69. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:344:0065:0069:HU:PDF>
- BIZOTTSÁG JELENTÉSE [2005]: A Bizottság jelentése: Éves jelentés a gáz és a villamos energia belső piacának megvalósításáról. COM(2004) 863. 2005.1.5. http://ec.europa.eu/energy/electricity/benchmarking/doc/4/com_2004_0863_hu.pdf
- BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE [2006]: Vizsgálat az 1/2003/EK rendelet 17. cikke értelmében az európai gáz- és villamosenergia-ágazatról (Zárójelentés). SEC(2006) 1724. COM/2006/0851 végleges. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0851:FIN:HU:HTML>
- BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE [2007]: Az Európai Tanácsnak és az Európai Parlamentnek. Európai energiapolitika. SEC(2007) 12. COM/2007/0001 végleges. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0001:FIN:HU:PDF>
- BIZOTTSÁG SAJTÓKÖZLEMÉNYE [2007]: Energiával tölteni fel Európát: valódi piac biztonságos energiaellátással. Szeptember 19. IP/07/1361. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/1361&format=HTML&aged=1&language=HU&guiLanguage=en>
- COMMISSION GUIDELINES [2002]: Commission guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the Community regulatory framework for electronic communications networks and services (2002/C 165/03). *OJ C 165*, 11/07/2002 6-31. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2002:165:0006:0031:EN:PDF>
- COMMISSION RECOMMENDATION... [2003]: Commission Recommendation of 11 February 2003 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex ante* regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services [notified under document number C(2003) 497]. Official Journal L 114. 08/05/2003 45–49. o. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:114:0045:0049:EN:PDF>
- COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT [2007]: Accompanying the legislative package on the internal market for electricity and gas. Impact assessment. COM(2007) 528 final, COM(2007) 529 final, COM(2007) 530 final, COM(2007) 531 final, COM(2007) 532 final, SEC(2007) 1180. http://www.ipex.eu/ipex/cms/home/Documents/doc_SEC20071179FIN;jsessionid=283B7EAD622A60496A1D73AF1B362C90
- DE STREEL, A. [2003]: The New Concept of „Significatn Market Power” in Electronic Communications: The Hybridisation of the Sectoral Regulation by Competition Law. *European Competition Law Review*, Vol. 24. No. 10.
- DOMANICO, F. [2007]: Liberalisation of the European Electricity Industry: Internal Market or National Champions? <http://www.worldenergy.org/documents/p001227.pdf>

- EGYETEMES SZOLGÁLTATÁSI IRÁNYELV [2002]: Az Európai Parlament és a Tanács 2002/22/EK irányelve (2002. március 7.) az egyetemes szolgáltatásról, valamint az elektronikus hírközlő hálózatokhoz és elektronikus hírközlési szolgáltatásokhoz kapcsolódó felhasználói jogokról. Hivatalos Lap L 108., 2002.4.24., 51. o.
- EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS IRÁNYELVE [2009]: A villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/54/EK irányelv hatályaon kívül helyezéséről. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2009-0216+0+DOC+XML+V0//HU>
- EVANS, J.–GREEN, R. [2003]: Why did British Electricity Prices Fall after 1998? CMI Electricity Papers, 26.
- FARR, S.–OAKLEY, V. [2006]: EU Communications Law. Sweet & Maxwell, London.
- GVH [2006]: A Gazdasági Versenyhivatal jelentése a magyar villamosenergia-piacon lefolytatott ágazati vizsgálatról. Budapest, május 15.
- GERADIN, D. [2006]: Twenty Years of Liberalization of Network Industries in the European Union: Where Do We Go Now? <http://ssrn.com/abstract=946796>
- HOZZÁFÉRÉSI IRÁNYELV [2002]: Az Európai Parlament és a Tanács 2002/19/EK irányelve (2002. március 7.) az elektronikus hírközlő hálózatokhoz és kapcsolódó eszközökhöz való hozzáférésről, valamint azok összekapcsolásáról. Hivatalos Lap, L 200, 2002. július 30., 38–40. o.
- JAMASB, T.–POLLITT, M. [2005]: Electricity Market Reform in the European Union: Review of Progress toward Liberalization & Integration. CEEPR, 05-003 WP, március. <http://web.mit.edu/ceep/www/publications/workingpapers/2005-003.pdf>
- KELEMENIS, Y. [2009]: Greece. Megjelent: Electricity Regulation 2009 in 34 jurisdictions worldwide. Getting the Deal Through. http://www.gettingthedealthrough.com/chapter_pdf.php?id=3381, 111. o.
- KERETIRÁNYELV [2002]: Az Európai Parlament és a Tanács 2002/21/EK irányelve (2002. március 7.) az elektronikus hírközlő hálózatok és elektronikus hírközlési szolgáltatások közös keretszabályozásáról. Hivatalos Lap, L 108., 2002. 4. 24.
- LITTLECHILD, S. [2006]: Foreword: The Market versus Regulation. Megjelent: *Sioshansi, F. P.–Pfaffenberger, W.* (szerk.): International Experience in Restructured Electricity Markets: What Works, What Does Not, and Why? Elsevier, Amszterdam. <http://www.econ.cam.ac.uk/eprg/pubs/misc/littlechildregulation.pdf>
- MAGNUS, E.–MIDTUN, A. (szerk.) [2000]: Electricity Market Reform in Norway. Macmillan, London.
- MARTINKUTE, I.–GOLDAMMER, Y.–PACENKAITE, V.–MATVEJENKAITE, K.–GAILIUTE, G. [2009]: Lithuania. Megjelent: Electricity Regulation 2009 in 34 jurisdictions worldwide. Getting the Deal Through. http://www.gettingthedealthrough.com/chapter_pdf.php?id=3386, 135–140. o.
- MOTTA, M.–DE STREEL, J. [2003]: Exploitative and exclusionary excessive prices in EU law. Annual European Union Competition Workshop, Firenze.
- NEWBERY, D. M. [2002]: Problems of Liberalising the Electricity Industry. European Economic Review, Vol. 46. No. 4–5. 919–927. o.
- NEWBERY, D. M.–POLLITT, M. G. [1997]: The Restructuring and Privatisation of Britain's CEGB: Was It Worth It? Journal of Industrial Economics, Vol. 45. No. 3. 269–303. o.

- NIKOLINAKOS, N. TH. [2006]: EU Competition Law and Regulation in the Converging Telecommunications, Media and IT Sectors. Kluwer Law International, Alphen aan den Rijn.
- POLLITT, M. G. [2007]: Liberalisation and Regulation in Electricity Systems: How can we get the balance right? ESRC Electricity Policy Research Group, Working Paper, október, CWPE 0753 & EPRG 0724. <http://www.electricitypolicy.org.uk/pubs/wp/eprg0724.pdf>
- POLLITT, M. G. [2008]: The Future of Electricity (and Gas) Regulation. ESRC Electricity Policy Research Group, Working Paper, május, EPRG 0811 & CWPE 0819. <http://www.electricitypolicy.org.uk/pubs/wp/eprg0811.pdf>
- REUMERT, K.–PLUM, J. M. [2007]: Denmark: Abuse of Dominant Position – Elsam A/S – Electricity Supply – Excessive Pricing – Infringement. Case Comment. European Competition Law Review, Vol. 28. No. 12.
- SCHEEPERS, M. J. J.–WALS, A. F.–RIJKERS, F. A. M. [2003]: Position of large power producer in electricity markets of North Western Europe. Report for the Dutch Energy Council on the Electricity Markets in Belgium, France, Germany and The Netherlands. ECN-C-03-003, április.
- TARRANT, A. [2000]: Significant Market Power in the Regulation of Telecommunications Markets. European Competition Law Review, Vol. 21. No. 7.
- THOMAS, S. [2004]: Electricity Liberalisation: The Beginning of the End. Public Services International Research Unit. Szeptember. www.psiru.org/reports/2004-09-E-WEC.doc
- TÓTH ANDRÁS [2008]: Az elektronikus hírközlés és média gazdasági szabályozásának alapjai és versenyjogi vonatkozásai. HVG-Orac, Budapest.
- VAN DAMME, E. [2008]: Liberalizing the Dutch Electricity Market: 1998–2004. TILEC Discussion Paper DP 2005-009. ISSN 1572-4042. Március. <http://ssrn.com/abstract=869728>
- WILLEMS, B.–DE CORTE, E. [2008]: Market Power Mitigation by Regulating Contract Portfolio Risk. Energy Policy, Vol. 36. No. 10. 3787–3796. o.